

Cuvânt înainte

Modelele sunt necesare mai mult ca oricând. Ritmul în care se dezvoltă umanitatea, implicit și țara noastră, s-a intensificat, mutațiile ce au loc în societate și în devenirea fiecărui om creează adesea adevărate stări de confuzie. Nici sistemul de învățământ nu le mai poate asigura tinerilor un climat în care fiecare dintre ei să-și poată găsi modelele convenite. Locul științelor cu caracter umanist se restrânge sub presiunea, oarecum firească, creată de expansiunea și necesitățile științelor exacte. Cartea de față este, astfel, menită să umple un gol.

Portretele dau viață cursului general al devenirii – îl însuflețesc, îl « colorează », îl « umanizează » într-un fel. Prin ele poate fi trezit interesul chiar și pentru momente istorice aparent prin nimic atrăgătoare. Modelele sunt pilduitoare – « învață », educă, sugerează căi de urmat, ieșiri din situații complicate, ce par uneori de nedepășit. Portretele mai au un rost, mai ales în zilele noastre : acela de a oferi exemple uitate sau neștiute din trecut într-o lume în care figurile exemplare, din păcate, au cam dispărut, o lume în care dăruirea de sine, jertfa, iubirea de țară au fost înlocuite de profit și îmbogățire, individualism exclusivist și multă necinste.

Fără îndoială, mersul înainte al societăților umane, astăzi ca și ieri, presupune o implicare a tuturor, căci acțiunile individuale se pierd cu ușurință sau sunt neîndestulătoare. Pe de altă parte, este evident că întotdeauna intervenția unor personalități care înțeleg sensul evoluției joacă un rol decisiv în desfășurarea proceselor istorice. « Personalități » sunt cei ce au forța necesară pentru a-și asuma țeluri și a le atinge, dar și cei care sunt dispuși la jertfă, inclusiv a propriei persoane, pentru ca țelul să fie atins. Personalitățile de seamă au, de asemenea, forța de a-i atrage pe cei mulți, de a-i însufleți și de a-i conduce pe căile cele mai propice atingerii scopurilor. Nu arareori, marile

figuri sfârșesc prin a se instala în imaginarul popular, căci impresionează durabil și fascinează chiar.

Am încercat să pun la dispoziția cititorului o imagine a devenirii istorice prin oameni de seamă, cei care se găsesc totdeauna în primele rânduri ale marșului umanității și, desigur, al națiunilor, schițând perspective pentru deplina înțelegere a acestui avânt. În ansamblu, portretele din volum sunt menite să deschidă ferestre către timpurile trecute. Prin personalități ne putem apropia mai pe înțeles de evenimentele istorice, putem pricepe mai ușor țesăturile complicate ale evoluției noastre.

Cu opt ani în urmă a apărut prima ediție a acestei cărți, sub titlul *Portrete istorice*. În ediția de față m-am oprit numai asupra personalităților românești. Am adăugat 12 portrete la cele din ediția anterioară, am revizuit și am « îmbogățit » unele dintre cele deja existente, întregind și majoritatea titlurilor. Unele portrete sunt simple eseuri, altele au la bază un amplu studiu. În cazul celor pe care i-am întâlnit în cursul vieții, am introdus și amintiri personale, dorind să contribuie și pe această cale la mai deplina lor « descifrare ».

Și de data aceasta, aria mea de interes și de specializare – cea a ultimelor veacuri și, cu deosebire, procesul complicat al constituirii României moderne – s-a reflectat prioritar în portretele cuprinse în volum.

Cui i se adresează această carte ? Bineînțeles, oricui dorește să se apropie de figuri marcante ale trecutului, dar mai ales profesorilor și tinerilor. Acestora din urmă, prin diminuarea treptată a învățământului istoriei și, în general, a contactului cu disciplinele umaniste, înformația istorică le-a fost mult restrânsă. Ei sunt însă cei dintâi care au nevoie de exemple, de modele pentru a acționa, în condiții diferite și într-o altă epocă istorică, pentru ca România să-și poată ocupa locul cuvenit printre celelalte națiuni. Cu siguranță, scoaterea din uitare a acestor personalități-model le este de folos noilor generații și poate inspira chiar apariția unor noi modele.

Dan Berindei

Eudoxiu Hurmuzaki dăruitul strângător de izvoare

Eudoxiu Hurmuzaki, pe care un biograf contemporan cu el l-a descris drept « cel mai modest om din lume », a contribuit din plin la constituirea României moderne. « Liniștit, serios, tăcut, puțin comunicativ și de o simplitate spartanică în port și în trai – spune despre el Teodor Ștefanelli –, nimeni n-ar fi putut ghici ce comoară de știință și energie se ascunde sub această înfățișare simplă și modestă. [...] Pare că-l văd și astăzi, mic de stat, cu înclinațiune spre grosime, cu fața sa expresivă, barba lată, mai mult albă decât sură și cu un pince-nez care îi atârna pe piept, prins de o sferiță de mătase neagră ; cu mâinile veșnic la spate sau în buzunare... »

Apartinând Hurmuzăkeștilor – prestigioasa familie bucovineană ce-și găsește replica doar în familia Goleștilor munteni în privința dăruirii către țară – Eudoxiu Hurmuzaki, dispărut în 1874, a consacrat națiunii cei 62 de ani ai existenței sale. Biografia sa ne dezvăluie o neconținută activitate : școlar pe băncile școlii bucovinene, student pe cele ale Universității vieneze, jurist, bărbat de stat și, desigur, istoric. Deși contemporanii vedeau în el tipul « unui bărbat de stat adevărat cult,

statornic și plin de caracter » (Dimitrie Sturdza), posteritatea l-a nedreptățit într-o oarecare măsură, scoțând în evidență realizările sale din domeniul istoric și lăsând pe un plan secund meritele politice ale acestui vlăstar al Hurmuzăkeștilor – în necrologul consacrat lui Eudoxiu din *Românul*, familia sa este numită « floare a Bucovinei ». Într-adevăr, acest om de bine n-a pledat doar pentru drepturile câmpulungenilor sau pentru cele ale provinciei sale natale – acesteia i-a apărut autonomia cu pricepere și energie atât în 1848-1849, cât și în 1860-1861, când a amenințat-o iar o contopire administrativă cu Galiția, pentru a se afla în anii următori în fruntea ducatului bucovinean. Concepțiile lui Hurmuzaki nu se mărgineau la un patriotism local. Atât pe tărâm științific, cât și în viața publică, el s-a afirmat fără șifală ca român. « O mărturisim franc și sincer – spunea – că iubim pe frații noștri români din țară și străinătate, pe cei din Transilvania, ca și pe cei din Moldova, îi iubim cu acea dragoste firească care este explicabilă între conaționali. » Nu întâmplător, relatându-i mamei sale, în 1854, întâlnirea cu Hurmuzaki în tren, între Leipzig și Dresda, Alexandru Odobescu îl numește pe acela « un român [...] locuind la Viena și ocupându-se de istoria națională ». Apartenența lui Eudoxiu Hurmuzaki la comunitatea românească a fost subliniată la moartea sa. Atunci *Familia* lui Iosif Vulcan a scris « prin moartea lui, națiunea noastră a pierdut un fiu bun al ei » – pe prima pagină apărea elogiul adus de V. Bumbac « Umbrei mărețe a baronului Eudoxiu Hurmuzaki » din partea societății România Jună. *Telegraphul* bucureștean a făcut o semnificativă apropiere între « pierderea eruditului și patriotului cetățean Eudoxiu Hurmuzaki » tocmai atunci când și « din Paris o scire analogă ne anunță moartea marelui istoric Jules Michelet », iar în *Românul* un amplu necrolog a scos în evidență meritele dispărutului, « mai presus de toate bun român și stâlp al naționalității sale din Bucovina ».

Eudoxiu Hurmuzaki s-a numărat printre cele câteva zeci de tineri intelectuali moldoveni, munteni și transilvăneni care au înțeles momentele de cotitură pe care le trăia românimea și și-au consacrat viața creării unui stat modern și unitar, independent. Într-o strânsă conlucrare, simțind că aparțin aceleiași entități și având ca obiectiv suprem constituirea statului național, tinerii acestei generații au acționat neobosit, pe toate căile sociale și politice abordabile, recurgând la nevoie și la arma revoluției și înțelegând în același timp necesitatea

dezvoltării unei culturi naționale, prin intermediul căreia să se poată afirma valorile spirituale ale poporului lor. Ei n-au făcut « artă pentru artă », nici știință pentru știință. Toată strădania, adesea și jertfele lor au avut în vedere înainte de toate țelul măreț al reînvierii națiunii și afirmării României ca o realitate europeană.

Hurmuzaki n-a fost în această privință, o excepție. Viața și-a dăruit-o conaționalilor, activității publice și istoriografiei. În aceasta din urmă a văzut domeniul în care, prin însușirile sale – cunoștea, printre altele, opt limbi –, putea contribui în cea mai mare măsură la îmbogățirea culturii românești. Istoriografia română modernă își avea originile în activitatea marelui Dimitrie Cantemir, care se aplecase deopotrivă asupra istoriei poporului român și istoriei universale ; se adăugase apoi la realizările acestuia, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului următor, harnica activitate a corifeilor Școlii Ardelene, dintre care neîndoielnic li s-a impus contemporanilor – de la Tudor Vladimirescu și până la Mihail Kogălniceanu – Petru Maior, cu a sa *Istorie pentru începutul românilor în Dacia*, ce a văzut lumina tiparului în 1812. Lui Dionisie Fotino, tradus în românește abia în anul Unirii de George Sion, și cronicarilor întârziți ai aceleiași perioade – unui Dionisie Ecleziarhul, unui Naum Râmnicianu, unui Zilot Românul sau unui Alecu Beldiman – avea să le urmeze generația cărturarilor « europenizați », animați pe tot teritoriul locuit de români de conștiința necesității unei afirmări a valorilor naționale în domeniul istoriei, în cadrele practicate de țările înaintate. Nu întâmplător se regăsesc preocupări legate de istorie la mai toți oamenii de cultură marcanți din epocă : la Asachi sau Săulescu în Moldova, la Aaron Florian și Iosif Genilie în Țara Românească, la Barițiu în Transilvania, rolul dominant revenindu-le însă lui Kogălniceanu și Bălcescu.

Străduințele acestei perioade – evocate atât de N. Iorga în largul său studiu publicat în *Prinos lui D.A. Sturdza*, cât și de Ioan Bogdan în discursul său de recepție la Academie – nu pot fi cuprinse în amplexarea lor fără a ține cont de contribuția majoră a lui Eudoxiu Hurmuzaki la dezvoltarea istoriografiei românești.

Ceea ce credea Bălcescu că ar putea fi rodul unei societăți compuse din cărturarii români cu preocupări istorice a fost realizat de Hurmuzaki singur prin sârguință, devotament și sacrificii. Pe drept cuvânt a caracterizat el acțiunea de depistare și copiere a documen-

telor căreia i s-a dedicat drept « o întreprindere de amploare, pentru care trebuie mulți bani și răbdare, atât știință cât și voință, dar care, în cele din urmă, va fi foarte folositoare ». Preocupări identice în privința documentelor interne avuseseră și autoritățile românești ale vremii, sub administrația generalului Kiseleff – se alcătuiseră atunci o comisie pentru strângerea de izvoare « spre luminarea geografiei și a istoriei țării » –, iar în vremea lui Alexandru Ghica s-a constituit o comisie orânduită de Obșteasca Adunare a Țării Românești pentru a cerceta și copia documentele mănăstirești. Practic însă, rezultatele nu au fost concludente. Nici lipsurile semnalate de Kogălniceanu și Bălcescu – cel dintâi arăta în 1843 că documentele ce interesau cursul său de istorie națională se găseau « prin țeri străine [...] în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moscovei, Petersburgului, Veneției și chiar a Stockholmului » – n-au fost remediate prin inițiative concrete. Singur Eudoxiu Hurmuzaki a izbutit să-și întreprindă cercetările nu numai la Viena, ci și la Budapesta, Cracovia, Lemberg, Innsbruck, München, Stockholm, Paris, Veneția, Milano și Roma. Aceste călătorii aveau să fie reluate – de data aceasta sub auspiciile Societății Academice Române – abia după moartea lui Hurmuzaki, în anul cuceririi independenței. Atunci, Tocilescu a putut face cercetări la Odesa, Kiev și Moscova. Călătorii de studii similare au fost întreprinse în anii următori de N. Densusianu, C. Esarcu, Al. Odobescu etc.

Uriașul fond de documente externe referitoare la români a fost strâns de Hurmuzaki cu pasiune, ca o sacră datorie. El și-a exprimat convingerea că « este necesar să se jertfească unii indivizi pentru binele public și să fie gata să cheltuiască, în măsura mijloacelor sale, timp, muncă și bani pentru promovarea unei laturi a culturii spirituale a națiunii lor », arătând că alesese « domeniul istoriei, care la români stă încă în mare suferință ». Hurmuzaki declara că munca uriașă la care se angajase era făcută « pentru națiunea română » ori « în interesul națiunii ». Lucrând nu ca un simplu culegător de documente, ci ca istoric, Hurmuzaki urmărea să reconstituie, pe baze înnoite, « o istorie documentată a Moldo-Valahiei și a națiunii românești în general », animat – cum a scris-o el însuși – de « dorința clarificării istoriei românești ».

În prima parte a vieții, activitatea publică a lui Hurmuzaki a fost relativ restrânsă, ceea ce i-a îngăduit să consacre mult timp cercetării

istoriei, spre deosebire de puținul timp disponibil al unui Kogălniceanu sau Bălcescu. De-a lungul a 12 ani, cu unele întreruperi, între 1846 și 1858, el a făcut cercetări peste hotare, îndeosebi la Viena, alegând documente și punând ca acestea să fie transcrise de cel puțin doi copişti, uneori și de patru. Uriașul fond pe care l-a strâns avea să fie cuprins după moartea sa, în 1876-1899, în 12 tomuri ale colecției ce-i poartă numele. Nici în ultimele decenii ale vieții, când treburile publice i-au mai dat puțin răgaz, « aceste cercetări, aceste lucrări » – cum scria Dimitrie Sturdza – « neobositul învățat nu le-a părăsit niciodată ». « În mijlocul luptelor politice celor mai viue și mai arzătoare, în timpuri de victorie ca și în ore de tristețe – adaugă el – nu scăpa un singur moment din ochi lucrarea lui și rămăsese credincios științei căreia i se dedase cu o adevărată predilecțiune și iubire. » După moartea cărturarului, fratele său Nicolae aprecia că Eudoxiu se ocupase « mai vârtos cu culegerea de documente istorice », iar prietenul său Baritiu considera că fruntașul bucovinean înțelesese să se devoteze « pe toată viața sa studiului istoriei ».

Cele circa 6 000 de documente rămase de la Eudoxiu Hurmuzaki, intrate apoi în celebra colecție – după ce un prim lot servise la întocmirea broșurii menite să evoce la centenar pierderea Bucovinei de către Moldova –, au reprezentat un adevărat tezaur național, în temeiul căruia istoriografia modernă și contemporană română a putut face pași însemnați. Documente externe au mai fost publicate chiar pe când Hurmuzaki era în plină activitate de colectare, de pildă, în *Arhiva românească* și în *Magazin istoric pentru Dacia*. De altfel, unul dintre colaboratorii lui Kogălniceanu, care mai târziu i-a furnizat documente și lui Papiu, a fost Constantin Hurmuzaki, fratele mai mare al lui Eudoxiu. Câte ceva a fost inserat și în colecția haoticului *Uricariu* al lui Theodor Codrescu ; de asemenea, respectându-se toate rigoriile științei din acea vreme, documente externe, transcrise chiar de Papiu în arhivele din Prusia și Italia, au fost cuprinse în *Tezaurul de monumente*, unde precumpănitoare au fost însă izvoarele narrative externe ; în sfârșit, Hasdeu a dat și el la lumină un număr de documente externe. Toate aceste străduințe însumează însă abia o palidă contribuție față de imensul aport al istoricului bucovinean. Mulțumită eforturilor sale s-a putut realiza o colecție de mare însemnătate, esențială pentru însăși opera de înnoire a istoriei românești. N. Iorga a arătat

pe drept cuvânt că « marea colecție Hurmuzaki [...] a aruncat în urmă, ca povestiri fără valoare actuală, tot ce se scrisese până atunci, în monografiile sau în opere generale, asupra istoriei românilor ». « Se poate zice că niciodată o dezvăluire de izvoare n-avusese un caracter așa de măreț, prin proporțiile ei – preciza N. Iorga în 1903 – și nu influențase într-un chip așa de hotărâtor, preschimbând tot, ca seria de volume care veșnicesc, înaintând neconținut, despiciând negurile necunoașterii, numele baronului Eudoxiu Hurmuzaki. »

Nici Xenopol, nici Iorga nu ar fi putut înregistra succesele cunoscută, dacă nu ar fi beneficiat de capitalul științific strâns de cărturarul bucovinean. Acesta, ca un autentic istoric, a dorit să interpreteze și să înțeleagă materialul descoperit. De aceea, *Fragmentele* sale nu reprezintă un oarecare episod pe drumul istoriografiei moderne românești, ci chiar dovada capacității de istoric a lui Eudoxiu Hurmuzaki. Nu sunt decât « fragmente » ale istoriei, la care visase, dar ele dezvăluie o mare bogăție de informații și un stil atractiv, precum și puncte de vedere ce merită a fi luate în considerare, spiritul de istoric al autorului, inteligența și erudiția sa. Întocmirea lor inițială în limba germană reflectă nu numai erudiția lui Hurmuzaki, ci și intenția sa de a realiza o istorie documentată într-o limbă de circulație pentru a sluji idealurile făuritorilor României moderne.

Eudoxiu Hurmuzaki a fost ales membru al Societății Academice Române abia în septembrie 1872, trecând doar « ca un meteor » – spunea un contemporan – prin Academie, deși a primit cu vie satisfacție vestea alegerii sale. Prin bogata sa colecție, Hurmuzaki și-a legat însă pentru veșnicie numele de prestigioasa instituție. Aceasta, la rândul ei, înainte de a primi de la ministerul Instrucțiunii spre valorificare tezaurul de documente dăruit de frații ilustrului dispărut, a înțeles a-l omagia prin glasul lui Dimitrie Sturdza, care i-a prezentat, în septembrie 1877, o « schiță biografică », pricinuind, potrivit procesului-verbal, o « emoțiune generală ».

Roadele muncii lui Hurmuzaki se vădesc și astăzi vii, confirmând vorbele lui Dimitrie Sturdza : « Memoria acestui bărbat va fi neștearsă nu numai în sânul Societății Academice, ci ori și unde bate o inimă românească [...], mulți bărbați iubitori de știință și laborioși se vor nutri la fântânelor ce el a deschis exploratorilor adevărului. »

**Românii de azi să-și fi pierdut încrederea în românitate ?
Cu siguranță, nu. Îndură, în schimb, un serios asalt
propagandistic menit să-i destabilizeze și să le
« revizuiască » istoria, relativizând până la anulare
meritele a sute de ani de efort pentru clădirea ființei
naționale. Mulți se uită împrejur cu justificată lehamite :
au fost martorii a douăzeci de ani de mistificare, furt
organizat și nedreptate. Nu se recunosc în cei ce se
înghesuie să-i reprezinte după 1989 și nu-și regăsesc
valorile risipite între insolența impostorilor și incompetența
instituțiilor. Unii ajung chiar să creadă că așa a fost
dintotdeauna aici. Nu, a fost și altfel. Au existat și eroi,
și jertfe, și proiecte pe termen lung, și viziuni politice,
și bărbați de stat. În galeria de figuri exemplare din acest
volum se citesc destule destine guvernate de patriotism,
muncă încăpățânată și dăruire profesională pentru ca
românii anilor 2000 să-și poată aminti de rădăcinile lor
pozitive. Și să le poată povesti și copiilor lor.**

